

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Добриніної Ірини Вікторівни
«Індивідуально-психологічні репрезентації
особистістю образу світу майбутнього», подану на здобуття наукового
ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія у галузі знань
05 Соціальні та поведінкові науки**

Актуальність теми дисертації, зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Актуальність теми, яка піднімається у дисертаційному дослідженні Добриніної І.В., є важливою для сучасного суспільства з погляду на те, що в умовах глобальних та стрімких змін і кардинальних трансформацій усіх сфер життя, які наразі відбуваються, концепт майбутнього набуває ключового значення в індивідуальній та суспільній свідомості, відбивається на ставленні особистості до майбутнього, яке все частіше описується у термінах невизначеності, непрозорості, непередбачуваності тощо. Саме з цих позицій вибір Добриніною І.В. основного наукового вектору дослідження індивідуально-психологічних репрезентацій особистістю образу світу майбутнього є своєчасним та заслуговує на схвальну оцінку.

Важливим є те, що представлене дисертаційне дослідження виконане в межах наукових розробок кафедри диференціальної і спеціальної психології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова «Дослідження психологічного здоров'я особистості: саноцентричний підхід» (номер державної реєстрації 0122U000260).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх вірогідність. Структура дисертаційної роботи Добриніної І.В. характеризується логічністю та послідовністю, обумовлена завданнями та підпорядкована меті дослідження. Мета дослідження, яку окреслила дисертантка, повною мірою відображає сутність роботи та полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному

дослідженні феноменології репрезентацій образу світу майбутнього, передумов та взаємозв'язків цих репрезентацій з Я-концепцією, ролі у копінгу і забезпеченні часової перспективи.

Обґрунтованість наукових положень та висновків, викладених у дисертації Добриніної І.В., підтверджується тим, що теоретико-методологічні позиції дослідження подано аргументовано і коректно. Чітко визначено об'єкт, предмет, мету дослідження та науково-практичні завдання, які потрібно виконати для її досягнення. Методи дослідження, обрані авторкою, адекватні поставленим завданням та надають можливість їх системного вирішення. Надійність і вірогідність результатів дослідження цілком забезпечена методологічною обґрунтованістю вихідних положень, критичним аналізом стану досліджуваної проблеми, використанням авторкою широкої джерельної бази та комплексу взаємопов'язаних методів наукового пізнання, репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісних та якісних методів аналізу даних дослідження.

Теоретична і практична значущість результатів дослідження полягає у поглибленні уявлень щодо структурної та функціональної організації індивідуально-психологічних репрезентацій особистістю образу світу майбутнього. Дисертанткою введено поняття «футуроімажінації», що описує феномен проєкції власних індивідуально-психологічних якостей на образ власного майбутнього, як на усвідомлюваному, так і несвідомому рівнях. Добриніною І.В. проведено психометричний аналіз і стандартизацію інтегральних показників авторських методик, створених на основі семантичного диференціалу: методики оцінки Я-концепції та методики оцінки образу світу майбутнього; розроблено коефіцієнти розбалансованості для цих методик; створено версію опитувальника WOCQ для можливих у майбутньому стресових ситуацій. Всі психодіагностичні інструменти підтвердили високу конструктну валідність та надійність за внутрішньою узгодженістю; розраховано нормативні значення для вказаних показників. Все це надає змогу стверджувати про можливість розширення методичного

арсеналу вітчизняних психологів і широкого використання даних методик у психодіагностичній практиці.

Отримані Добриніною І.В. результати дослідження можуть використовуватися психологами соціально-психологічних центрів для діагностичної та психокорекційної роботи. Позитивної оцінки заслуговує й те, що результати проведеного дослідження впроваджені дисертанткою у діяльність комунального некомерційного підприємства «Міський спеціалізований будинок дитини №1» Одеської міської ради, Одеського навчального психотерапевтичного центру імені Мойсея Вульфа спілки психологів та психотерапевтів України, багатопрофільного медичного центру ОНМедУ.

Безсумнівною вважаємо **наукову новизну** отриманих у дослідженні результатів, яка полягає у тому, що авторкою розкрито особливості внутрішньої структури образу світу майбутнього та визначено найважливіші предиктори репрезентацій образу світу і формування Я-концепції на рівні соціально-демографічних чинників, несвідомому та усвідомлюваному рівнях. Добриніною І.В. введено поняття «футуроімажинації», як створення образу світу майбутнього шляхом проєкції власних індивідуально-психологічних якостей на образ майбутнього та запроваджено концепт темпорального Я, як латентного шару Яконцепції, в якому, попри на орієнтації на актуальність, створюються оцінки інших часових вимірів, зокрема майбутнього. Дисертанткою визначено уявлення про феномен ефекту узгодженості, сутність якого полягає у сполученій збалансованості Я-концепції особистості та образу світу її майбутнього та доведено, що здатність індивіда побудувати чітку картину майбутнього і активна спрямованість на перетворення себе та прийдешніх подій реалізуються у вигляді проактивного копінгу. Авторкою введено поняття «види копінгу у часовій перспективі», яке визначено як взаємодію особистості зі стресом в темпоральному контексті, а також аргументовано, що гармонічні, узгоджені образи світу майбутнього та Я-концепції є підґрунтям для формування ефективного подолання майбутніх

стресорів.

Апробація результатів дисертації. Слід зазначити, що результати проведеного дослідження, які викладені у дисертації, оприлюднено на науково-практичних конференціях різного рівня. Основні положення й висновки дисертаційної роботи висвітлено у 11 публікаціях авторки, з яких 5 статей у наукових фахових виданнях із психології (з яких 3 статті у виданнях включених до переліку, затверджених МОН України, 1 стаття у наукометричному виданні, включеному до міжнародних баз даних, 1 стаття у міжнародному періодичному виданні), 1 публікація з професійної тематики та 5 публікацій у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Оцінка змісту дисертації, її завершення в цілому. Дисертаційну роботу викладено на 213 сторінках. Робота належно структурована і складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків та змістовних додатків. Дослідження побудоване на достатній джерельній базі, що складає 207 найменувань (з них – 112 джерел іноземними мовами). Науковий зміст, термінологія та стиль викладення результатів дослідження відповідає встановленим державним стандартам та вимогам.

Дисертаційна робота Добриніної І.В. відзначається чіткістю і логічністю її виконання, як на етапі обґрунтування наукового апарату дослідження (визначенні актуальності теми, об'єкта, предмета, мети і завдань дослідження, презентації його методологічної бази і методів), так і при викладенні розділів дисертації та її висновків.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його об'єкт і предмет, поставлено мету, викладено завдання та теоретико-методологічні основи, визначено наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи, наведено дані про апробацію отриманих результатів, а також впровадження їх у практику.

У контексті підготовки дисертації були поставлені і реалізовані завдання щодо аналізу теоретичних підходів до проблеми дослідження

особливостей репрезентацій особистістю образу світу майбутнього та оцінки сучасного стану досліджень; визначення методологічних принципів вивчення образу майбутнього, обґрунтування на їх основі системної каузальної моделі формування цього феномену та розробки психодіагностичного інструментарію для її емпіричної верифікації; здійснення описового та структурного аналізу особливостей образу світу майбутнього та вивчення предикторів його формування; здійснення описового та структурного аналізу особливостей Я-концепції та вивчення предикторів її формування; дослідження значення образу світу майбутнього для копінгу і забезпечення індивідуальної часової перспективи.

Реалізація зазначених завдань повною мірою описана в трьох розділах дисертації.

У першому розділі «Теоретичні основи дослідження особливостей репрезентацій особистістю образу світу майбутнього» представлено стан вивчення проблеми образу майбутнього особистістю. Це дозволило визначити, що процес формування образу майбутнього – це не тільки бачення кінцевого результату, а й вплив на оцінку реалізації поведінки, консолідацію моральних, вольових, інтелектуальних зусиль для реалізації власних очікувань, що підкреслює суб'єктний характер цього процесу. Наголошується, що копінг є універсальною відповіддю особистості на стрес, а вивчення ролі репрезентацій майбутнього у подоланні стресу є важливим аспектом феномену образу світу майбутнього.

Крім того встановлено, що незважаючи на широке коло досягнень у вивченні образу світу майбутнього в психології, цей образ у якості ієрархії репрезентацій і взаємовідношень між ними потребує розкриття своєї сутності. Авторкою показано, що назрілими є емпіричні дослідження предикторів формування образу світу майбутнього та зазначено, що проблема структури Я-концепції розв'язується у психології неоднозначно, продовжуються дискусії, щодо дослідження особливостей її структури, пошуки і виокремлення її складових. Підкреслюється, що хоча дослідження

Я-концепції у дискурсі створення репрезентацій майбутнього були основою для певних теоретичних узагальнень, зв'язок між Я-концепцією та образом світу майбутнього не був досліджений ретельно. Слід погодитися з авторкою, що залишається відкритим питання, яким чином Я-концепція виступає медіатором у взаємовідношеннях між індивідуально-особистісними, соціально-демографічними чинниками та особливостями репрезентацій образу власного майбутнього. При цьому найбільша частка досліджень щодо вивчення ролі репрезентацій майбутнього у подоланні стресу пов'язує копінг та оптимізм. Проте інші складові образу світу майбутнього потребують не меншої уваги як предиктори подолання особистістю стресових ситуацій. Підкреслено, що вивчення образу світу майбутнього особистості вимагає його розгляду у широкому контексті, поряд із іншими темпоральними конструктами (минулим і теперішнім).

У другому розділі «Методологічне обґрунтування та методичне забезпечення дослідження індивідуально-психологічних репрезентацій особистістю образу світу майбутнього» описано вибірку, програму та розкрито методологічну основу емпіричного дослідження репрезентацій особистістю образу світу майбутнього. Дисертантка переконливо обґрунтовує усі складові методологічного та методичного апарату. Обрані методи дослідження є цілком адекватними змісту роботи. Проведено психометричний аналіз і стандартизацію інтегральних показників авторських методик, створених на основі семантичного диференціалу: методики оцінки Я-концепції та методики оцінки образу світу майбутнього. Розроблені коефіцієнти розбалансованості підтвердили високу конструктну валідність та надійність за внутрішньою узгодженістю.

Третій розділ дисертації «Образ світу майбутнього, його феноменологія, предиктори та роль у формуванні копінгу і часової перспективи особистості» присвячений висвітленню змісту емпіричного дослідження, аналізу кількісних і якісних результатів статистичної обробки даних, їх інтерпретації та узагальненню.

Проведено описовий та структурний аналіз особливостей образу світу майбутнього та вивчено предиктори його формування. Феноменологію образу світу майбутнього визначено авторкою у двох аспектах: як ієрархію репрезентацій «Опис світу майбутнього» і як взаємовідношення між репрезентаціями «Структура світу майбутнього». Показано, що екзистенційне значення, яке надається власному майбутньому, конструюється у вигляді такого специфічного способу ставлення до майбутнього як мрія.

Дисертанткою проведено описовий та структурний аналіз особливостей образу Я та вивчено предиктори його формування. Зазначено, що респонденти оцінюють себе як динамічних, багатогранних і складних особистостей, із внутрішніми суперечностями, з бурхливими, нестримними у своєму виявленні почуттями та переживаннями.

Авторкою визначено, що для того, щоб орієнтація на майбутнє була виразною та реалізовувала цілеспрямованість особистості, необхідними складовими образу світу майбутнього мають бути чіткість контурів майбутнього та активність зусиль з їх відбудови. Виявлено, що здатність особистості будувати чітку картину майбутнього та активна спрямованість на перетворення себе та прийдешніх подій реалізуються у вигляді проактивного копінгю. Визначено також, що ефект позитивної емоційності у структурі Я-концепції на такий спосіб подолання стресових ситуацій як фокусування на позитиві, свідчить, що ці параметри характеризуються спільним конструктивним полем, яке описується категоріями оптимізму, надії, наполегливості, резильєнтності.

Логічним завершенням дисертаційного дослідження є обґрунтовані висновки, що відповідають поставленим завданням та меті дослідження і роблять внесок у розробку теорії та практики психологічної науки.

Дисертаційна робота Добриніної І.В. є результатом самостійних досліджень здобувачки і не містить ознак порушення норм академічної доброчесності.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації. Загалом дисертаційне дослідження виконано на високому науково-теоретичному рівні. Водночас, оскільки окремі його положення є дискусійними, слід зробити певні уточнення та рекомендації.

1. У першому розділі дисертантка проаналізувала теоретичні підходи до проблеми репрезентацій особистістю образу світу майбутнього та навела інформацію про сучасний стан досліджень часової перспективи та копінг-поведінки особистості у контексті репрезентацій образу світу майбутнього в умовах, які можна охарактеризувати як гострий стрес (п. 1.3., стор. 44). Проте, робота значно виграла б, якщо авторка включила до оглядового матеріалу сьогоднішньої роботи, які присвячені розгортанню даних феноменів у сучасних умовах соціально-політичних подій.

2. У другому розділі дисертації (стор. 70) авторка наводить системну казуальну модель образу світу майбутнього для її подальшої емпіричної верифікації. Графічно позначено, але не описано саму модель у системі її взаємозв'язків між змінними (так, в п. 3.2., дисертантка вказує на медіаторну функцію Я-концепції). Також більшої уваги потребують описові характеристики вибірки досліджуваних: чому саме дані 7 мість України склали репрезентативну вибірку дослідження.

3. Для дослідження актуальних неусвідомлюваних тенденцій, що впливають на репрезентацію особистістю образу світу майбутнього, було застосовано методику «Колірний тест ставлень» (стор. 72). Зокрема, використовувались такі смислові категорії, як-то: «кохання», «активність», «норми», «краса», «сенс», «самореалізація», «гроші», «радість». Незрозуміло, чому саме ці категорії було використано в якості стимулів і в чому взагалі полягає «авторська адаптація».

4. На нашу думку, робота переобтяжена статистичними формулами, рисунками та графіками, які доцільно було б перемістити у додатки.

Проте, висловлені зауваження та пропозиції не впливають на загальну високу оцінку дисертації, яка є зразком ретельного, змістового і ґрунтовно

проведеного дослідження. Зроблені у роботі висновки становлять вагому наукову новизну і теоретичну цінність. Слід наголосити на самостійності дослідження, авторському формулюванні теоретичних засад роботи, оригінальності та винахідливості у розроблені поставлених завдань.

Загальний висновок та оцінка дисертації. Дисертаційна робота Добриніної Ірини Вікторівни «Індивідуально-психологічні репрезентації особистістю образу світу майбутнього» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, відповідає всім вимогам рівня наукової кваліфікації здобувача, що зазначено у «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її авторка Добриніна Ірина Вікторівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри практичної
психології та соціальної роботи
Східноукраїнського національного
університету ім. В. Даля МОН України

Наталія ЗАВАЦЬКА

Підпис Наталії Завацької засвідчую.

Начальник відділу кадрів

Ольга КУРТОВА